

Юлія Кабенюк

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри міжнародного, цивільного
та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9342-3835>
y.kabenok@knute.edu.ua

DOI: 10.33498/Юшн-2022-07-063

УДК 347.736

ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНІВ НЕДІЙСНИМИ У ПРОЦЕДУРІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

АНОТАЦІЯ. Авторка приділяє увагу практичним аспектам застосування ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства (КУЗПБ) у провадженні в справі про неплатоспроможність фізичної особи. Головною особливістю вказаних положень є те, що інститут неплатоспроможності фізичних осіб без статусу підприємця було запроваджено КУЗПБ 21 жовтня 2019 р. і тому до правочинів, що були вчинені до цієї дати фізичними особами, які не мають такого статусу, ст. 42 КУЗПБ застосовуватися не може.

Метою статті є розкриття особливостей визнання правочинів недійсними у процедурі неплатоспроможності фізичної особи, виявлення прогалин і колізій у правовому регулюванні, а також розгляд актуальної судової практики в цій частині.

Аргументовано, що у випадку укладення боржником договору із заінтересованою особою або договору дарування до набрання чинності КУЗПБ, такі правочини не підпадають під дію презумпції сумнівності правочинів у процедурі банкрутства (неплатоспроможності), оскільки на момент їх вчинення законодавство про банкрутство не передбачало відповідні підстави для визнання їх недійсними.

Наголошено, що положення ст. 42 КУЗПБ застосовуються у справі про неплатоспроможність лише до правочинів, вчинених фізичною особою без статусу підприємця після 21 жовтня 2019 р.

Встановлено, що правочин, вчинений фізичною особою без статусу підприємця до набрання чинності КУЗПБ з метою зменшення ліквідаційної маси й ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами, може бути визнаний недійсним тільки як фродаторний за загальноцивільними підставами.

Виявлено колізію в КУЗПБ у частині того, що п. 2 ч. 7 ст. 123 фактично нівелює положення ст. 42, оскільки наявність підстав визнання правочину недійсним буде обумовлювати закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

Запропоновано встановити заборону звільнення від боргів боржника – фізичної особи, якщо господарським судом у провадженні у справі про неплатоспроможність встановлено факт придбання майна членів сім'ї боржника за кошти боржника та/або реєстрації майна боржника на іншого члена сім'ї з метою ухилення боржника від погашення боргу перед кредиторами.

© Юлія Кабенюк, 2022

Юлія Кабенюк

Обґрунтовано уведення принципу повноти дій арбітражного керуючого, замість усталеного принципу повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі, що надасть змогу його розширеного застосування у процедурі неплатоспроможності.

Ключові слова: боржник; недійсність; неплатоспроможність; правочин; фізична особа.

Інститут визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства (неплатоспроможності) можна розглядати не лише у площині досягнення мети – наповнення ліквідаційної маси та погашення вимог кредиторів, а як правовий механізм поновлення прав кредиторів і відновлення правового порядку за рішенням суду у відносинах між кредиторами, які мають легітимні очікування щодо задоволення своїх вимог у процедурі банкрутства (неплатоспроможності), та боржником, у зв'язку із недобросовісною поведінкою останнього, яка проявляється у намаганні уникнути виконання своїх зобов'язань.

Проблемні аспекти неплатоспроможності та банкрутства були предметом дослідження таких учених, як О. Беяневич, А. Бутирський, І. Бутирська, Л. Грабован, С. Жуков, Б. Поляков, В. Радзивілюк та ін. Водночас потребує аналізу визнання недійсними правочинів, вчиненими фізичними особами, за положеннями Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ)¹ у частині застосування підстав, презумпції сумнівності правочину, а також підозрілого періоду в провадженні у справі про неплатоспроможність.

Варто зауважити, що КУзПБ у ст. 42 передбачено загальні підстави визнання правочинів недійсними як у процедурі банкрутства юридичних осіб, так і в процедурі неплатоспроможності фізичних осіб. Законодавець визначив, що провадження у справах про неплатоспроможність здійснюється у порядку, передбаченому для юридичних осіб, з урахуванням особливостей книги 4 КУзПБ (“Відновлення платоспроможності фізичної особи”). У межах статті авторка зосереджує увагу на практичних аспектах застосування ст. 42 КУзПБ у провадженні в справі про неплатоспроможність фізичної особи.

Головною особливістю вказаних положень є те, що інститут неплатоспроможності фізичних осіб без статусу підприємця було запроваджено КУзПБ 21 жовтня 2019 р. і тому до правочинів, що були вчинені до цієї дати фізичними особами, які не мають такого статусу, ст. 42 КУзПБ застосовуватися не може.

С. Жуков зазначає:

Інститут визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство є універсальним засобом захисту у відносинах непла-

www.pravoua.com.ua

¹ Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>> (дата звернення: 20.06.2022).

тоспроможності та частиною єдиного механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що спрямована на дотримання балансу інтересів не лише осіб які беруть участь у справі про банкрутство, а й осіб, залучених у справу про банкрутство, наприклад, контрагентів боржника².

Б. Поляков виділяє дві форми оскарження угод боржника: загальна, або позовна, форма оскарження чи визнання угод недійсними – на загальноцивільних підставах; спеціальна форма – наявна в процедурі банкрутства³. Вчений вказує: ‘Спеціальна, чи банкрутська, процедура оскарження дуже зручна, оскільки потребує лише підтвердження формальних даних: час укладення угоди та статус суб’єкта угоди’⁴.

Особливість виділеної спеціальної форми оскарження проявляється у тому, що воно здійснюється за підставами, які передбачені ст. 42 КУзПБ⁵. Водночас, коли за загальноцивільними підставами правочин є цілком правомірним. Статтею 204 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачено презумпцію правомірності правочину, згідно з якою правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним⁶. У справах про банкрутство (неплатоспроможність), навпаки, застосовується презумпція сумнівності правочину, що додатково посилює правове значення спеціальної форми оскарження. Зміст вказаної презумпції полягає у тому, що питання про сумнівність правочину можна ставити тоді, коли його вчинено у підозрілий період, передбачений КУзПБ.

<...> період часу з моменту виникнення грошового зобов’язання у боржника, у тому числі при загрозі неплатоспроможності або при надмірній заборгованості, до дня порушення справи про його банкрутство є підозрілим періодом, а правочини (договори, майнові дії) боржника, вчинені у цей період часу, є сумнівними⁷.

Однією із ключових позицій правозастосовної практики щодо сумнівності правочинів у процедурі банкрутства (неплатоспроможності) вважаємо таку:

² С Жуков, ‘Проблемні питання визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство’ в *Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності: міжнародна науково-практична конференція* (2019) 53.

³ Б М Поляков, *Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Ін Юре 2011) 183.

⁴ Там само 189.

⁵ Кодекс України з процедур банкрутства (н 1).

⁶ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення: 20.06.2022).

⁷ Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 2 лютого 2021 р. у справі № 910/12809/16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94931982>> (дата звернення: 21.06.2022).

Презумпція сумнівності правочинів, вчинених у підозрілий період, сама по собі не означає безмежної дискреції суду щодо визнання будь-якого правочину, укладеного у такий період, недійсним, а тому вимагає досконалої юридичної техніки застосування і суворого дотримання вимог, встановлених у відповідній нормі закону, оскільки несе ризики непропорційного втручання в цивільний оборот та майнові права контрагентів боржника⁸.

У науковій літературі існують різні підходи до класифікації строків у процедурі банкрутства (неплатоспроможності). Зокрема, заслуговує уваги позиція А. Бутирського, який аргументовано поділяє їх за характером правовідносин, у яких застосовуються строки, на матеріальні, процедурні та процесуальні:

Матеріальними строками слід вважати строки, із застосуванням яких в учасників провадження у справі про банкрутство виникають майнові права та обов'язки <...>. Процедурні строки у банкрутстві регламентують хід процедури банкрутства <...>. Процесуальні строки у процедурі банкрутства визначають порядок розгляду справи про банкрутство у суді⁹.

Вважаємо, що передбачений ст. 42 КУЗПБ трирічний строк (підозрілий період), який передував відкриттю провадження у справі, є матеріальним, оскільки контрагент боржника повинен повернути майно у ліквідаційну масу, а кредитори мають право на задоволення своїх вимог за його кошт.

Слід зупинитися на встановленні практичного значення підстав визнання правочинів недійсними у справі про банкрутство (неплатоспроможність). Річ у тому, що у КУЗПБ було додано низку нових підстав, на відміну від Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (далі – Закон про банкрутство)¹⁰, зокрема, укладення боржником договору із заінтересованою особою або договору дарування. Відповідно, якщо вказані правочини були вчинені до набрання чинності КУЗПБ, то вони не підпадають під презумпцію сумнівності у процедурі банкрутства (неплатоспроможності), оскільки на момент їх вчинення спеціальним законодавством не були передбачені відповідні підстави для визнання їх недійсними, та можуть бути оскаржені в позовному провадженні як фраздаторні правочини.

⁸ Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12 січня 2022 р. у справі № 905/814/20 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797638>> (дата звернення: 21.06.2022).

⁹ А. Бутирський, ‘Класифікація строків у процедурі банкрутства’ (2021) 4 Право України 37–8.

¹⁰ Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/4212-17/ed20130807#n3>> (дата звернення: 20.06.2022).

У цьому контексті ми підтримуємо позицію Р. Полякова: Якщо на момент вчинення правочину набув чинності Закон про банкрутство, то застосовуються положення щодо підстав визнання правочину недійсним ст. 42 КУзПБ, які збігаються з такими ж підставами, що були передбачені ст. 20 Закону про банкрутство. Що стосується інших підстав для визнання правочину недійсним, яких не було передбачено ст. 20 Закону про банкрутство, і які з'явилися лише в ст. 42 КУзПБ, як-то: укладення договору дарування чи договору з заінтересованою особою, то вони відповідно до ст. 58 Конституції України застосуванню не підлягають, оскільки на час вчинення правочину не існували¹¹.

На підтвердження належності вказаного способу захисту щодо визнання правочину недійсним на загальноцивільних підставах, як фраздаторного, слід навести правову позицію Верховного Суду:

<...> правочин може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відповідно до статті 7 КУзПБ на підставі пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності, та частин третьої, шостої статті 13 ЦК України з підстав недопустимості зловживання правом¹².

Вказаний підхід як раз і буде застосовуватися у справах про неплатоспроможність фізичних осіб без статусу підприємця, оскільки можливість відкриття провадження щодо них передбачена лише з 21 жовтня 2019 р. Відповідно, будь-який правочин, вчинений фізичною особою без статусу підприємця до набуття чинності КУзПБ з метою зменшення ліквідаційної маси й ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами, може бути визнаний недійсним тільки як фраздаторний за загальноцивільними підставами.

Необхідно вказати на позицію Верховного Суду у складі суддів судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду про розповсюдження положень ст. 20 Закону про банкрутство і ст. 42 КУзПБ на відносини, які виникають щодо визнання правочинів боржника недійсними:

<...> критерієм для застосування норм ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства та ст. 20 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, у тому числі і до заяв, по-

¹¹ Р. Поляков, ‘Характеристика інституту визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства в Україні’ (2022) 1 Право України 216, 217.

¹² Постанова Верховного Суду у складі палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 24 листопада 2021 р. у справі № 905/2030/19 (905/2445/19) <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102147785>> (дата звернення: 21.06.2022).

даних після набрання чинності Кодексу України з процедур банкрутства, є дата відкриття провадження у справі про банкрутство¹³.

Варто зауважити, що вказана позиція може застосовуватися виключно у справах про банкрутство юридичних осіб та у справах про неплатоспроможність фізичних осіб – підприємців. В іншому випадку такий підхід не видається вдалим, зокрема тлумачення у частині застосування положень ст. 42 КУзПБ, оскільки вказані положення не можуть розповсюджуватися на правовідносини щодо визнання правочинів недійсними, стороною яких є фізична особа без статусу підприємця. Відповідно до ст. 58 Конституції України – закон не має зворотної дії в часі і, відповідно, суд не може оцінити цей правочин на наявність або відсутність підстав для визнання його недійсним¹⁴. Оскільки, якщо під час вчинення правочину, фізична особа без статусу підприємця діяла правомірно, без мети завдання шкоди кредиторам, то, відповідно, і не могла наперед знати про майбутні зміни у законодавстві, за якими такі правочини можуть ставитися під сумнів і бути визнані недійсними, оскільки процедури неплатоспроможності такого суб'єкта не існувало. На відміну від юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, коли вони мали б передбачати вірогідність настання неплатоспроможності у результаті вчинення сумнівного правочину в розумінні законодавства про банкрутство.

Проте у судовій практиці трапляються випадки, коли суд не враховує особливості визнання правочинів недійсними, які вчинені фізичною особою без статусу підприємця. В одній із таких справ, провадження у якій відкрито 21 січня 2021 р., господарським судом визнано недійсним шлюбний договір, який укладено 21 червня 2018 р. На переконання суду правочин укладено в межах трирічного строку, передбаченого ч. 1 ст. 42 КУзПБ¹⁵. Вказане свідчить про неправильне тлумачення і застосування положень КУзПБ судом, оскільки у 2018 р., за відсутності законодавчо закріпленого інституту неплатоспроможності фізичних осіб непідприємців, особа, окрім шлюбного договору, могла продати, обміняти або подарувати майно не бажаючи зменшення уявної ліквідаційної маси, про яку на той час не йшлося, та не знати про майбутні негативні наслідки своєї поведінки. Крім того, таке ретроактивне застосування ст. 42 КУзПБ суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹⁶ та рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ),

¹³ Постанова Верховного Суду у складі суддів судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 28 жовтня 2021 р. у справі № 911/1012/13 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424055>> (дата звернення: 21.06.2022).

¹⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 21.06.2022).

¹⁵ Ухвала Господарського суду міста Києва від 14 вересня 2021 р. у справі № 910/20922/20 (910/8457/21) <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99817461>> (дата звернення: 21.06.2022).

¹⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> (дата звернення: 21.06.2022).

які є джерелом права в Україні. Зокрема, ЄСПЛ у рішенні від 28 жовтня 1999 р. у справі “Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France” у п. 57 вказує, що ст. 6, утім, обмежує будь-яке втручання законодавства, спрямованого вплинути на рішення суду, у здійсненні правосуддя, за винятком випадків, коли таке втручання відбувається на “неспростованих підставах у загальних інтересах”¹⁷.

Інший проблемний аспект стосується розповсюдження дії ст. 20 Закону про банкрутство на правовідносини щодо визнання недійсним правочину, вчиненого фізичною особою без статусу підприємця до набрання чинності КУзПБ. Так, фізична особа уклала договір дарування у липні 2019 р., а в 2020 р. щодо неї відкрито провадження у справі про неплатоспроможність. У 2021 р. арбітражний керуючий звернувся до суду із заявою про визнання вказаного договору недійсним. Верховний Суд вказав, із посиланням на правову позицію 2021 р.¹⁸, що до правовідносин, які склалися до 21 жовтня 2019 р., підлягають застосуванню приписи ст. 20 Закону про банкрутство¹⁹. Але, оскільки договір укладено поза межами “підозрілого періоду”, а ст. 20 Закону про банкрутство не передбачала такої підстави визнання правочину недійсним і цей договір містить ознаки фраздаторного – його визнано недійсним із підстав, передбачених ЦК України.

Проте з цим висновком касаційної інстанції погодитися складно з огляду на те, що застосування ст. 20 Закону про банкрутство, як акту, який діяв на момент вчинення правочину, неможливе, оскільки його дія взагалі не розповсюджувалась на фізичних осіб без статусу підприємця.

Якщо ж правочин вчинений до набуття чинності КУзПБ, але підстави збігаються зі ст. 20 Закону про банкрутство, застосування трирічного підозрілого періоду та підстав, передбачених ст. 42 КУзПБ у справах про неплатоспроможність фізичних осіб – підприємців, які відкриті після набуття чинності КУзПБ, є правомірним. У зв’язку із цим пропонуємо доповнити п. 4 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ абзацами третім і четвертим такого змісту:

“Положення щодо визнання правочинів недійсними в порядку статті 42 цього Кодексу у справі про банкрутство юридичних осіб та у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця застосовуються у випадку, якщо на момент вчинення правочину були наявні підстави для визнання його недійсним.

¹⁷ Case of Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others V. France 28.10.1999 Joined applications nos. 24846/94 and 34165/96 to 34173/96 <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf> (accessed: 20.06.2022).

¹⁸ Постанова Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 2 червня 2021 р. у справі № 904/7905/16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97806436>> (дата звернення: 21.06.2022).

¹⁹ Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 2 червня 2022 р. у справі № 916/2762/20 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104603037>> (дата звернення: 21.06.2022).

Положення щодо визнання правочинів недійсними в порядку статті 42 цього Кодексу у справі про неплатоспроможність, провадження у якій відкрито щодо фізичної особи без статусу підприємця, застосовуються до правочинів, вчинених після 21.10.2019 року”.

Важливо вказати на існуючу в КУЗПБ колізію. Якщо звернутися до положень ст. 123, зокрема ч. 7, то у п. 2 вказано, що суд ухвалює рішення про закриття провадження у справі за клопотанням зборів кредиторів, сторони у справі або з власної ініціативи, якщо ‘майно членів сім’ї боржника було придбано за кошти боржника та/або зареєстровано на іншого члена сім’ї з метою ухилення боржника від погашення боргу перед кредиторами’²⁰.

І. Бутирська слушно зауважує:

<...> навіть якщо говорити про випадки реєстрації майна боржника на членів його сім’ї, то найбільш поширеним способом такої реєстрації майна є укладення договору дарування з членом сім’ї. Але якщо мова йде про договір дарування, укладений з членом сім’ї боржника, то КУЗПБ у ст. 42 передбачає це як підставу для визнання такого договору недійсним і, як наслідок – повернення майна у ліквідаційну масу²¹.

Таким чином, вдається встановити, що п. 2 ч. 7 ст. 123 КУЗПБ фактично нівелює положення ст. 42 цього ж акта, оскільки наявність підстав для визнання правочину недійсним буде слугувати можливістю закриття провадження у справі про неплатоспроможність.

Вважаємо, що у випадку виявлення придбання майна членів сім’ї боржника за його кошти або ж його реєстрацію на іншого члена сім’ї, справа про неплатоспроможність не повинна закриватися, позаяк фізична особа уже перебуває у спеціальному правовому режимі інституту неплатоспроможності, і тому має бути використаний саме його інструментарій задля визначення подальшої юридичної долі боргових зобов’язань. Водночас наявні підстави свідчать про недобросовісну поведінку боржника, який вчинив відповідні дії з метою штучного виключення майна з ліквідаційної маси, тобто його приховування.

Підтримуємо думку Р. Полякова, який зазначає:

<...> у процедурі погашення боргів відсутні серйозні наслідки для боржника у випадку визнання його банкрутом, а також наявні пільги у вигляді списання, за невеликим винятком, усіх вимог кредиторів по закінченню

²⁰ Кодекс України з процедур банкрутства (н 1).

²¹ І Бутирська, ‘Закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи: чи є вихід з лабіринту?’ (BORG.EXPERT, 2021) <<https://borgexpert.com/bankrutstvo/fizichni-osoby/zakryttia-provadhennia-u-spravi-pro-neplatospromozhnist-fizichnoi-osoby-chy-ie-vykhid-z-labiryntu>> (дата звернення: 21.06.2022).

процедури погашення боргів, що є причинами недобросовісної поведінки боржника²².

Правова конструкція протидії недобросовісній поведінці боржника, який намагався приховати майно, повинна передбачати заборону на списання боргів, як пільгу процедури неплатоспроможності. Тобто, якщо господарським судом буде встановлено, що боржник вчинив дії з метою приховування майна, останній позбавляється права бути звільненим від боргів після задоволення вимог кредиторів (за наявності майна), завершення процедури погашення боргів боржника та закриття провадження у справі про неплатоспроможність. У зв'язку із цим п. 2 ч. 7 ст. 123 КУзПБ пропонуємо виключити. Натомість доповнити ч. 2 ст. 134 КУзПБ п. 4 такого змісту:

“4. господарським судом у провадженні у справі про неплатоспроможність встановлено факт придбання майна членів сім'ї боржника за кошти боржника та/або реєстрації майна боржника на іншого члена сім'ї з метою ухилення боржника від погашення боргу перед кредитором”.

Крім того, за вказаним вище фактом приховування майна, видається доцільним передбачити на законодавчому рівні можливість притягнення до кримінальної відповідальності боржника за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю, оскільки на сьогодні Кримінальний кодекс України не містить відповідних положень. Так, Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності”²³ було декриміналізовано низку діянь, зокрема, за фіктивне банкрутство, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства і перенесено до складів адміністративних правопорушень.

Також варто зазначити, що порівняно з декриміналізованими діяннями, їх відповідні склади адміністративних правопорушень залишаються складними як для виявлення, так і для відповідного розслідування та забезпечення процедури притягнення до адміністративної відповідальності. Строк притягнення з дня виявлення – три місяці за процедурою Кодексу України про адміністративні правопорушення, що на практиці унеможливорює притягнення до адміністративної відповідальності, а фактично знівелювало захист відповідних правовідносин²⁴.

²² Р Поляков, ‘Правовий статус боржника-фізичної особи у справі про неплатоспроможність через призму українського та німецького законодавства’ (2021) 11 Юридична Україна 30.

²³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>> (дата звернення: 20.06.2022).

²⁴ Ю В Кабенюк, ‘Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні’ (дис канд юрид наук, 2018) 200, 201.

Суб'єктами вказаних злочинів були засновники (учасники) або службові особи суб'єкта господарської діяльності, а також фізична особа – підприємець у випадку фіктивного банкрутства. З огляду на поширені випадки приховування майна фізичними особами, що завдає шкоду кредиторам, вважаємо слушним здійснення зворотної криміналізації вказаних діянь і включення до суб'єктів злочину фізичної особи без статусу підприємця. Відповідно, постає потреба у подальших розробках з метою удосконалення кримінального законодавства у цій сфері.

Варто зауважити, що ст. 42 КУзПБ, порівняно з Законом про банкрутство, не врегульовує подальшу долю грошових вимог кредиторів за правочинами, які були визнані недійсними у процедурі банкрутства (неплатоспроможності). У цій частині Закон про банкрутство був значно ефективнішим, оскільки надавав кредитору вибір – або погашення боргу у першу чергу у процедурі банкрутства, або виконання зобов'язання боржником після закриття провадження у справі про банкрутство (ч. 3 ст. 20). Вважаємо такий підхід законодавця в частині невизначеності статусу вимог іншої сторони правочину, який було визнано недійсним, не виправданим і підтримуємо позицію Л. Грабован, що 'таке доповнення необхідно для запобігання необдуманому визнанню недійсними законних, реальних угод за спеціальними підставами, передбаченими Кодексом, зловживанням та для захисту прав кредиторів'²⁵.

Окремо слід наголосити на особливих випадках, пов'язаних із недійсністю правочину, коли нікчемність не визнається його стороною. За загальним правилом, не вимагається визнання судом правочину нікчемним, оскільки його недійсність прямо встановлена законом. Водночас касаційною інстанцією у низці постанов було зроблено такий висновок:

<...> у випадку невизнання іншою стороною такої недійсності правочину в силу закону та за наявності відповідного спору вимога про встановлення нікчемності може бути пред'явлена до суду окремо, без застосування наслідків недійсності нікчемного правочину²⁶.

Однак Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) не підтримала вказану позицію щодо застосування такого способу захисту прав та інтересів, як визнання нікчемного правочину недійсним і встановлення нікчемності правочину, зазначивши:

²⁵ Л. Грабован, 'Правовий статус кредиторів за Кодексом України з процедур банкрутства' (2019) 10 Підприємництво, господарство і право 56.

²⁶ Постанова Верховного Суду України від 2 березня 2016 р. у справі № 6-308цц16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/56309775>> (дата звернення: 21.06.2022).

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 3 жовтня 2018 р. у справі № 369/2770/16-ц <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77181171>> (дата звернення: 21.06.2022).

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 7 листопада 2018 р. у справі № 357/3394/16-ц <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77801192>> (дата звернення: 21.06.2022).

Такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, як визнання правочину недійсним, застосовується до оспорюваних правочинів. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якої чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину²⁷.

З огляду на вказану судову практику, варто підтримати позицію ВП ВС у частині неможливості пред'явлення самостійної вимоги до суду про встановлення нікчемності правочину. Оскільки наслідки нікчемності правочину також настають відповідно до закону і лише у випадку наявності спору щодо їх застосування, суд може підтвердити його нікчемність. Вважаємо, окреслена проблематика потребує подальшого наукового розвитку та дискусії.

Необхідно зазначити, що звернення з позовом про визнання правочину недійсним у порядку ст. 42 КУЗПБ арбітражним керуючим є складовою принципу безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі, який свого часу було запроваджено судовою практикою і згодом закріплено у спеціальному законодавстві. 'Обов'язком ліквідатора є здійснення всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника, при цьому ні у кого не повинен виникати обґрунтований сумнів, щодо їх належного здійснення²⁸.

Північний апеляційний господарський суд зробив висновок, що 'суть такого принципу полягає в тому, що обов'язком ліквідатора є здійснення всієї повноти заходів спрямованих на виявлення та повернення в ліквідаційну (конкурсну) масу всього майна (майнові права, очікування) боржника²⁹.

На нашу думку, вказаний принцип підлягає розширенню. Арбітражний керуючий може звертатися до суду із заявою про визнання недійсними правочинів не лише у ліквідаційній процедурі, а й в інших судових процедурах, що застосовуються до юридичних і фізичних осіб, та вчиняти дії в їхніх межах, які направлені на виявлення майна боржника та наповнення ліквідаційної маси. Тому цей принцип слушно розглядати як повноту дій арбітражного керуючого у справі про банкрутство (неплатоспроможність), оскільки їх вчинення у відповідній судовій процедурі, що правомірно оцінено судом, відображає здійснення належного арбітражного управління.

²⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 червня 2019 р. у справі № 916/3156/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016>> (дата звернення: 21.06.2022).

²⁸ Постанова Верховного Суду від 12 вересня 2019 р. у справі № 914/3812/15 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84454011>> (дата звернення: 21.06.2022).

²⁹ Постанова Північного апеляційного господарського суду від 20 жовтня 2021 р. у справі № 927/930/20 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100642130>> (дата звернення: 21.06.2022).

Висновки. Аргументовано, що у випадку укладення боржником договору із заінтересованою особою або договору дарування до набрання чинності КУзПБ, такі правочини не підпадають під дію презумпції сумнівності правочинів у процедурі банкрутства (неплатоспроможності), оскільки на момент їх вчинення законодавство про банкрутство не передбачало відповідні підстави для визнання їх недійсними.

Наголошено, що положення ст. 42 КУзПБ застосовуються у справі про неплатоспроможність лише до правочинів, вчинених фізичною особою без статусу підприємця після 21 жовтня 2019 р.

Встановлено, що правочин, вчинений фізичною особою без статусу підприємця до набрання чинності КУзПБ з метою зменшення ліквідаційної маси та ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами, може бути визнаний недійсним тільки як фраздаторний за загальноцивільними підставами.

Виявлено колізію в КУзПБ у частині того, що п. 2 ч. 7 ст. 123 фактично нівелює положення ст. 42, оскільки наявність підстав визнання правочину недійсним буде обумовлювати закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

Запропоновано встановити заборону звільнення від боргів боржника – фізичної особи, якщо господарським судом у провадженні у справі про неплатоспроможність встановлено факт придбання майна членів сім'ї боржника за кошти боржника та/або реєстрації майна боржника на іншого члена сім'ї з метою ухилення боржника від погашення боргу перед кредиторами.

Обґрунтовано введення принципу повноти дій арбітражного керуючого, замість усталеного принципу повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі, що надасть змогу його розширеного застосування у процедурі неплатоспроможності.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Poliakov B, *Pravo nespromozhnosti (bankrutstva) v Ukraini: pidruchnyk dlia studentiv vyshchych navchnyh zakladiv* (In Yure 2011) (in Ukrainian).

Journal articles

2. Butyrskiy A, 'Klasyfikatsiia strokiv u protseduri bankrutstva' (2021) 4 *Pravo Ukrainy* (in Ukrainian).
3. Hrabovan L, 'Pravovyi status kredytoriv za Kodeksom Ukrainy z protsedur bankrutstva' (2019) 10 *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* (in Ukrainian).

4. Poliakov R, 'Kharakterystyka instytutu vyznannia pravochyniv nediiisnymy u protseduri bankrutstva v Ukraini' (2022) 1 Pravo Ukrainy (in Ukrainian).
5. Poliakov R, 'Pravovyistatusborzhnyka-fizychnoi osoby uspravi pro neplatospromozhnist cherez pryзму ukrainskoho ta nimetskoho zakonodavstva' (2021) 11 Yurydychna Ukraina (in Ukrainian).

Conference papers

6. Zhukov S, 'Problemni pytannia vyznannia nediiisnymy pravochyniv borzhnyka u spravi pro bankrutstvo' v *Aktualni problemy protsedur bankrutstva v Ukraini ta mizhnarodnyi dosvid vrehuliuвання neplatospromozhnosti: mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (2019) (in Ukrainian).

Theses

7. Kabenok Yu V, 'Pravove rehuliuвання arbitrazhnoho upravlinnia v protseduri bankrutstva v Ukraini' (dys kand yuryd nauk, Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy 2018) (in Ukrainian).

Websites

8. Butyrskaya I, 'Zakryttia provadzhennia u spravi pro neplatospromozhnist fizychnoi osoby: chy ye vykhid z labiryntu?' (*BORG.EXPERT*, 2021) <<https://borgexpert.com/bankrutstvo/fizychni-osoby/zakryttia-provadhennia-u-spravi-pro-neplatospromozhnist-fizychnoi-osoby-chy-ie-vykhid-z-labiryntu>> (accessed: 21.06.2022) (in Ukrainian).

Yuliia Kabenok

INSTITUTE OF INVALIDATION OF TRANSACTIONS
IN INDIVIDUAL INSOLVENCY PROCEDURE

ABSTRACT. The author pays attention to the practical aspects of the application of Art. 42 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures (hereinafter the Code of Bankruptcy) in individual insolvency procedure. The main feature of these provisions is that the institution of individual insolvency without the status of an entrepreneur was introduced by the Code of Bankruptcy on October 21, 2019, and therefore to transactions committed by individual who do not have such status before that date, Art. 42 of the Code of Bankruptcy cannot be applied.

The purpose of the article is to reveal the specifics of invalidating transactions in the individual insolvency procedure, to identify gaps and conflicts in legal regulation, as well as to consider current judicial practice in this part.

It is argued that in the event that the debtor concludes a contract with an interested person or a gift contract before the entry into force of the Code of Bankruptcy, such transactions are not subject to the presumption of dubiousness of transactions in the bankruptcy (insolvency) procedure, since at the time of their execution, the bankruptcy legislation did not provide for appropriate grounds for their recognition invalid.

It is emphasized that the provisions of Art. 42 of the Code of Bankruptcy apply in cases of insolvency only to transactions concluded by an individual without the status of an entrepreneur after 21.10.2019.

It has been established that a transaction concluded by an individual without the status of an entrepreneur before the entry into force of the Code of Bankruptcy for the purpose

Юлія Кабенюк

of reducing the liquidation mass and evading obligations to creditors can be declared invalid only as fraudulent on general civil grounds.

A conflict was identified in the Code of Bankruptcy in terms of the fact that c. 2 p. 7 of Art. 123 actually nullifies the provisions of Art. 42, since the existence of grounds for declaring the transaction invalid will cause the closure of proceedings in the case of individual insolvency.

It is proposed to establish a ban on the discharge of debts of a debtor-individual, if the commercial court, in the insolvency proceedings, established the fact of the acquisition of the property of the debtor's family members at the debtor's expense and/or the registration of the debtor's property to another family member for the purpose of evading the debtor from repayment debt to creditors.

KEYWORDS: debtor; invalidity; insolvency; transaction; individual.